

ПОЛІТИЧНИЙ БАНДИТИЗМ
НА РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ КОРДОНІ
В 20–30-Х РОКАХ ХХ СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ 19-ГО ОЛЕВСЬКОГО
ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ)

Наталія Курильчук

Київський університет імені Бориса Грінченка

Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-9288-2511

POLITICAL BANDITRY ON THE SOVIET-POLISH BORDER IN THE 1920–1930S
(ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE 19TH OLEVSK
BORDERLINE DEPARTMENT)

Abstract: The article shows how the active peasant resistance movement, the low level of border protection, the weakness of the Soviet and Polish border services in the first half of the 1920s turned the region into a place of intense migration processes and a center of political banditry. For the first time, the author has introduced the materials of the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine into scientific circulation, namely, the documents of the Soviet special services, which allow following the development of political banditry on the territory of the Olevsk borderline, new data have been made public, and the informational possibilities of the mentioned documents have been revealed for the study of the everyday history of the specified region.

Keywords: Soviet-Polish border, «Olevsk Borderline», 19th Olevsk borderline detachment, political banditry, espionage, terror.

Вступ. Нинішні події російсько-української війни, що охопила всю територію нашої держави, у черговий раз привернули увагу науковців до кордону, не лише як до адміністративно-територіальної межі держави, а й в контексті важливого чинника у вирішенні політичних, етнічних, економічних та навіть військових проблем. Питанню охорони та захисту кордону приділяли значну увагу у всі часи його існування, адже він є одним з найважливіших чинників національної та міжнародної безпеки. Аналіз величезної кількості архівних матеріалів та праць дослідників історії більшовизму показав, що вирішення наявних на сучасному етапі проблем в Україні кремлівська влада вбачає в застосуванні ряду концепцій часів існування СРСР, зокрема боротьбі з інакодумством шляхом репресивного впливу на місцеве населення. Це повністю відтворює

сценарій завоювання території України комуністами першої чверті минулого століття, адже масові селянські виступи на початку 1920-х років в Україні, посилені національними суперечностями та міжнародними конфліктами стали для радянського керівництва серйозним випробуванням, яке загрожувало самому факту існування “країни рад” і започаткованої політичної лінії, спрямованої на суцільну радянізацію краю та поширення комуністичної ідеології. У цих умовах керівництво радянського режиму вважало, що лише жорсткі, терористичні військові й адміністративні методи, які вперше були апробовані радянською владою в 1917–1920-х роках, могли принести реальні, швидші результати в боротьбі з класовими ворогами. Особливо гостро проблема протистояння повстанських груп (часто озброєних, тому стосовно них вживався термін банди) та місцевої влади стояла на території “Олевського прикордоння”, новоутвореного регіону після підписання мирного договору в Ризі у межах розділеної Волинської губернії.

Порушена нами тема вже має певну історіографічну традицію висвітлення. Важливими для розуміння сутності поняття “бандитизм” та “політичний бандитизм”, а також розмежування цих понять з різними видами контрреволюційної діяльності, таких як шпигунство та диверсійно-розвідувальна робота є дослідження Христини Кульгавець¹ та Володимира Греченка². Про зародження бандитизму (згідно термінології тодішніх очільників) як однієї з форм селянського спротиву політиці більшовиків в 20-х рр. на території України в ході Української національної Революції 1917–1921 рр., дізнаємося зі сторінок монографії Геннадія Махоріна³ та статей Юлії Пасічної, Євгена Кирилюка, Андрія Берестового⁴, Оксани Ганжі⁵ та ін. Явище т.зв. “політичного бандитизму” та роботу диверсійно-розвідувальних груп на прикордонні радянської України вивчає у своїх дослідженнях, що стосуються діяльності спецслужб СРСР на території міжвоєнної України, Роман Подкур⁶.

¹ Х. Кульгавець, *Поняття «політичний бандитизм» у нормативно-правових актах СРСР та УСРР (1917–1920 рр.)*, “Юридичний науковий електронний журнал” 2014, № 6, с. 20–24.

² В. Греченко, *Протидія бандитизму в Українській РСР у першій половині 1930-х років*, “Юридичний науковий електронний журнал” 2020, № 1, с. 24–27.

³ Г. Махорін, *Українська національна революція 1917–1922 рр. та її перебіг на Житомирщині*, Житомир 2017.

⁴ Ю. Пасічна, Є. Кирилюк, А. Берестовий, *Суспільно-політична активність селянства в період української революції 1917–1921 рр.: виступи, повстанство чи бандитизм?*, “Український селянин” 2019, № 21, с. 102–108.

⁵ О. Ганжа, *Селянський рух на Україні при переході до непу: бандитизм чи повстанство?*, “Проблеми історії України: факти, судження пошуки” 1992, № 2, с. 30–35.

⁶ Р. Подкур, *Збройний виступ як радикальна форма опору радянській владі в УСРР в 1920-ті – початку 1930-х рр. (за матеріалами ВУЧК-ГПУ)*, “Історія України: маловідомі

У наявному історіографічному доробку явище бандитизму на радянсько-польському кордоні, у регіональному вимірі досліджується, передусім, у контексті нелегальних міграцій на радянсько-польському кордоні. Так, важливими є розвідки Олександра Соловея⁷, Лени Бортник⁸ та Сергія Гуменного⁹. Однак, спеціальні наукові розвідки в контексті окресленої теми в такому регіоні як “Олевське прикордоння” відсутні, саме тому вона потребує подальшого детального вивчення.

Мета даної розвідки полягає у дослідженні сутності явища політичного бандитизму на території Олевського прикордоння, з’ясуванні причин його появи, динаміці впродовж всього періоду існування кордону, та впливу його на повсякденне життя місцевого населення.

Загальновідомо, що перші роки встановлення радянської влади політика більшовиків щодо створення нового соціально-економічного ладу, який вони називали “соціалізмом”, а на початках – “воєнним комунізмом”, не отримала бажаної та очікуваної підтримки серед українського населення. Своє невдоволення антидемократичним політичним режимом висловлювало в першу чергу селянство, відповідаючи збройним опором і масовими повстаннями. Активний селянський збройний рух опору проти примусового насадження “соціалістичного ладу”, що швидко поширився на всій території України, становив особливу небезпеку для радянської влади і визначався нею не інакше як “збройним та політичним” “бандитизмом” і “контрреволюцією”, а його ліквідація вважалася однією з умов зміцнення “диктатури пролетаріату”¹⁰.

Не виключенням була і територія досліджуваного нами Олевського прикордоння, де питання бандитизму стояло досить гостро, адже опозиційні настрої населення зумовлювали наростання як пасивних, так і активних форм спротиву місцевій владі, а географічне розташування і природні умови (наявність значних лісових масивів) території сприяли розгортанню в цій місцевості потужного повстанського руху. Як відзначалося в офіційних звітах райкомів та окружкому, у 1918–1923 роках на Волині діяли українські повстанці Соколовського, Мордалевича,

---

імена, події, факти” 2005, № 31, с. 90–102.

⁷ О. Соловей, *Прикордонні конфлікти на Волині у 20-х рр. ХХ ст.*, “Військово-науковий вісник” 2009, № 11, с. 298–312.

⁸ Л. Бортник, *Корпус охорони прикордоння на Волині у 1924–1939 рр.*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”, Луцьк, 2015.

⁹ С. Гуменний, *Нелегальні міграції на українському відрізу радянсько-польського кордону у 20–30-х рр. ХХ століття*, “Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету” 2015, № 42, с. 72–77.

¹⁰ Х. Кульгавець, *Поняття «політичний бандитизм» у нормативно-правових актах СРСР та УСРР (1917–1920 рр.)*, “Юридичний науковий електронний журнал” 2014, № 6, с. 21.

Лисицького, Гарася, Мастолярчука та багатьох інших. У бюлетені секретно-інформаційного відділу Ради Наркомісара УСРР № 24/261 від 26 травня 1922 р. *Огляд бандитизму на Україні* міститься інформація про те, що “в Олевському районі діє 6 чи 7 банд, по 9 чол. кожна, переважно кримінального характеру. Тут можна ще відмітити залишки банди Солонінського, петлюрівського характеру, яка підтримує зв’язок з закордоном і слугує проміжною зв’язкою з бандами, розміщеними глибше в Україні”¹¹.

Уперше легальне визначення бандитизму в радянській Україні було здійснено в постанові РНК УСРР *Про підсудність справ про бандитизм* 1921 року. Бандитизмом визнавалось “викрадення, ушкодження, знищення майна або посягання на людське життя чи здоров’я, вчинене одним або декількома особами, з метою дезорганізації державної або господарської діяльності Радянської влади...”¹².

9 лютого 1921 р. воєначальник Сергій Каменів повідомляв Льву Троцькому про бандитизм трьох видів:

- 1) Організоване повстанство, де повстанці користуються активною підтримкою місцевого населення і можуть привернути на свій бік тисячі бійців, якщо дозволить ситуація; 2) Велика чисельність малих та великих банд по всій країні, які зв’язані з місцевим населенням, але не користуються його активною підтримкою; 3) Кримінальний бандитизм в повному розумінні цього слова, придушення якого рішуче підтримується самими селянами¹³.

Загалом, серед вітчизняних дослідників прийнято виділяти політичний та кримінальний бандитизм. До розкриття сутності “політичний бандитизм” вдавалися Віктор Ченцов та Ольга Вільховик. У розумінні В. Ченцова “політичний бандитизм” – це сукупність виступів, заворушень, змов, заколотів, збройної боротьби й підпільної діяльності різних за ідеологічною спрямованістю політичних сил, спільною рисою яких був антибільшовизм¹⁴. О. Вільховик зазначає, що для більшовиків під “політичним бандитизмом” розумілася “сукупність виступів, заворушень, змов і заколотів, збройної боротьби і підпільної діяльності незалежно від свого політичного походження і спрямування, соціальної бази

¹¹ Г. Махорін, *Українська національна революція 1917–1922 рр. та її перебіг на Житомирщині*, Житомир 2017, с. 158.

¹² В. Греченко, *Протидія бандитизму в Українській РСР у першій половині 1930-х років*, “Юридичний науковий електронний журнал” 2020, № 1, с. 24–25.

¹³ Ю. Пасічна, Є. Кирилюк, А. Берестовий, *Суспільно-політична активність селянства в період української революції 1917–1921 рр.: виступи, повстанство чи бандитизм?*, “Український селянин”

¹⁴ В. Ченцов, *Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки*, Тернопіль 2000.

і місця перебування (за кордоном чи всередині країни) сил, які поєднувалися лише спільністю своїх антибільшовицьких і антирадянських гасел”. При чому, дослідниця наголошує на тому, що сам термін не можна назвати науковим, оскільки він має ідеологічне підґрунтя, адже повстанський рух та збройний опір, що чинили селяни новому режиму, отримали офіційну назву влади – “бандитизм”¹⁵.

У чекістських інформаційно-аналітичних матеріалах робилися спроби проаналізувати склад повстанських загонів. Так, в аналітичній записці *Як організуються і надихаються банди (З історії українського бандитизму)* підготовленої органами ГПУ УСРР для Секретно-інформаційного відділу Раднаркому України говорилося, що повстанські загони (“політичні банди”) складаються з таких основних елементів: по-перше, особи, які сприйняли радянську владу, але згодом зневірилися в її кінцевих цілях; по-друге, особи, що постраждали від представників радянської влади на місцях; по-третє, особи, що різним чином співробітничали з державними, громадськими, військовими організаціями УНР та Української держави; по-четверте, особи, які в різний час служили в білих арміях і при відсутності можливості об’єднатися зі своїми однодумцями, пішли на співробітництво з українським повстанським рухом; по-п’яте, дезертири з різних за спрямуванням військових частин, які не бажали відриватися від рідної домівки. У складі повстанських загонів був, звичайно, наявний і кримінальний елемент. Однак, як відзначалося в аналітичній записці, він відігравав далеко не першорядну роль¹⁶.

Поява лінії кордону на території Волинської губернії, унаслідок підписаного в березні 1921 р. Ризького миру, суттєво змінила її обриси, призвівши до появи нових регіонів, у тому числі й досліджуваного нами Олевського прикордоння. Перехід до складу Польщі західних повітів Волинської губернії, зокрема майже всієї Кисорицької волості Овруцького повіту та частини сіл Олевської та Юрівської волостей, призвів до того, що за статтею 2, вище згаданого договору, прикордонними в складі УСРР стали села Голиші та Майдан Голишівський – Кисорицької волості; Юрово, Журжевичі, Замисловичі, Копища, Собичин, Хочин і Войтковичі – Юрівської волості та Довгосілля, Кишин, Лопатичі з містечком Олевськом – Олевської волості. До складу Польщі відійшли села Кисоричі, Борове, Карпилівка й Рокитне – Кисорицької волості; села Біловіж, Дубно, Кам’яне, Купель, Мушні та Обсіч – Юрівської волості та села

¹⁵ О. Вільховик, *Повстанський рух в Україні як наслідок більшовицьких перетворень на селі та його вплив на селянський соціум*, “Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць” 2009, № 3, с. 287.

¹⁶ Р. Подкур, *Збройний виступ як радикальна форма опору радянській владі в УСРР в 1920-ті – початку 1930-х рр. (за матеріалами ВУЧК-ГПУ)*, “Історія України: маловідомі імена, події, факти” 2005, № 31, с. 96.

Будки-Сновидовицькі, Дерть, Залав'я, Остки й Сновидовичі – Олевської волості¹⁷.

Після підписання Ризького миру, кордони між Польщею та УСРР до середини 20-х років ХХ ст. охоронялися так, що можна було без перешкод потрапити на територію сусідньої держави, тому кордон часто називали відкритим або “зеленим”. Проблему охорони розуміли і польська і радянська влада, але на той час вони не мали відповідних матеріальних засобів для реалізації цього завдання. У період з 1921 до 1924 рр. охроною східного рубежу II Речі Посполитої займався цілий ряд прикордонних формувань: митні батальйони, Прикордонна варта, органи державної поліції. Однак, стабілізувати ситуацію на кордоні вдалося лише в другій половині 1920-х років, коли функцію охорони кордону було передано створеному 1924 р. Корпусу охорони пограниччя¹⁸. На території УСРР питанням охорони кордону займалися карально-бойові органи – Всеукраїнська надзвичайна комісія (далі – ВУНК), а потім Об'єднане державне політичне управління (далі – ОДПУ).

Охороняти території Олевського прикордоння, що увійшли до складу Польщі, повинні були 2 батальйони КОП: 2-й “Березне” та 18-й “Рокитне”, за дотриманням прикордонного режиму на території УСРР мав слідувати 19-й Олевський прикордонний загін.

Низький рівень охорони кордону, слабкість радянської та польської прикордонних служб у першій половині 1920-х років, перетворив регіон на місце інтенсивних міграційних процесів та осередок бандитизму.

У політичних звітах Олевського РПК за 1924 р., які тодішнім секретарем подаються під назвою “політ-відчити”, наявні відомості про зростання та спад бандитизму в окремі місяці. Звертаємо увагу, що всі цитати подаються мовою оригіналу з усіма граматичними, стилістичними та лексичними помилками, адже це дозволяє показати рівень володіння мовою авторів документів. Наприклад, у звіті за період з 1 лютого по 1 березня вказано, що бандитизм та політичні угруповання за цей період особливо себе не проявляли, за виключенням окремих особистостей, котрі з'являлися нелегально, з-за кордону, але одразу ж наштовхуючись на вплив органів ДПУ, знову поверталися¹⁹. Звіт за період з 1 березня по 28 березня містить дані про зростання бандитизму:

стосовно політбандитизму, за останній час рух посилюється, але поки вони тільки групуються в 3–4 селах. Над ними встановлено суворе спостереження

¹⁷ Н. Курильчук, “Олевське прикордоння” після Ризького миру: проблеми кордону і людські долі, “Інтермарум: історія, політика, культура” 2021, № 9, с. 63.

¹⁸ Л. Бортник, *Корпус охорони прикордоння на Волині...*, цит. праця, с. 74.

¹⁹ Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. П-132, оп. 1, спр. 4, арк. 7–7 зв.

за допомогою ДПУ, при чому вони мають зв'язок з закордонними бандитами, котрі також групуються працюючи поки на лісорозробках і плануючи з початком весни перейти кордон. Помітна посилена агітація з їхнього боку серед селян, перед якими є заборгованість у лісорозробок, це має певний успіх²⁰.

У політ-звіті за липень зазначалося: “з проникаючим антирадянським елементом з боку Польщі ведеться активна боротьба прикордонного загону”²¹. У політ-відчиті за вересень вказано:

відносно бандитизму – відкритого по району не спостерігається, що стосується прихованого, тобто ведучого підпільну неозброєну боротьбу, який лише готується, в поточному місяці була проведена операція Олевського Корд. загону, вийнято до 40 чол., більшість з яких уже зізналася у своїх злочинствах²².

Матеріали політ-відчиту за жовтень знову ж таки свідчать про зростання бандитизму:

за останній час помічається рух бандитизму: пограбовано бандою з 6 чол. в с. Озерянах кооператив, шукали голову сільради. Зараз вони знаходяться під Руднею-Замисловецькою в лісі. 2-га банда з 11 чол. знаходиться в лісі Юровського лісництва. Третя з'явилася між селами Кишин та Зубковичами з 8 чол., звідти дійшла до с. Стівпинки, де хотіла знайти голову сільради, і зараз за відомостями вона знаходиться в с. Держанівка. Були також нападки на окремих селян, лісників та залізничників під Олевськом. Забарвлення мають політичне, щоб зірвати с/г податок та навести страх на радянських робітників, особисто на голів сільрад в зв'язку з передвиборчою кампанією²³.

У політ-відчиті за листопад зазначалось, що “бандитизму зараз не помічається, так як було в жовтні, але ж де не де крутяться з обрізами по 2–3 чоловіки в лісі та на болоті”²⁴. У звіті за грудень наявні відомості про те, що

бандитизм в районі за останній час розвинувся дуже. Цими днями перейшла одна політична банда з кордону під орудою Барсука з 8 чол., але в ту ж ніч пішла назад за кордон. Розкрита одна шпигунська організація, заарештовано 18 чол. Ще одна банда з 6 чол., перейшла теж з-за кордону, зайшла в с. Журжевичі, кинула в одну хату бомбу, вбила селянина (місцевий активіст) і пішла за кордон. Крім цього, в Олевську перебувають декілька сільських хлопців з-за кордону, котрі тодішнього року були тут на службі, зараз же їх

²⁰ Там само, арк. 11–11 зв.

²¹ Там само, арк. 27.

²² ДАЖО, ф. П-132, оп. 1, спр. 4, арк. 38.

²³ Там само, арк. 40.

²⁴ Там само, арк. 43.

звільнили, однак вони не мають куди йти, працювати не хочуть, кинулись в розбійництво і ограбували залізничний вантаж²⁵.

У звіті РПК за січень 1925 р. також ідеться про збільшення бандитизму:

за цей місяць антирадянські угруповання проявляють велику активність. 6.01. на хуторі Гурно Собичинської сільської ради в 6 годин дня вбито голову селькНС т. Брана, активіст на селі. Далі 26.01. та ж сама банда перейшла кордон і підійшла до Олевська, але тут її зустріли. Жертв не було, але тікаючи назад банда вбила жителя с. Довгосілля й сховалась за кордон. Встановлено, що вона має зв'язок з деякими заможними селянами та з робітниками лісництва. І коли в одного куркуля робили трус, знайшли зброю й обріз, з якого він ледь не вбив робітника ДПУ, але той відвернув постріл у бік. Другий робітник Юрівського лісництва, коли його заарештували, хотів тікати за кордон, його теж було забито біля кордону. Прикордонне населення цим дуже налякано, і багато мається, що не ночують вдома та прохають Райвиконком переселити їх вглиб кордону²⁶.

У звіті за березень, квітень і травень 1925 р. йдеться про те, що

за звітний період спостерігались озброєні нальоти на села Олевськ, Радовель, Пояски, Білоторовичі, Радовельська Рудня і Журжевичі. Наприклад, в останньому селі був наліт, направлений з Польщі, на канцелярію сільради. Вкрадені деякі документи секретного характеру як то податкові документи, портрети вождів і газети з цікавими статтями. Така зацікавленість з боку Польщі спостерігається і до сьогодні, особливо в районі Юрова-Замисловичі. Проте, варто обмовитися про те, що частина цих нальотів, як то Білоторовичі, Пояски, Радовель були здійснені кримінальними злочинцями, інша частина за рахунок підісланих з-за кордону. Варто відмітити, що ці напади оцінюються місцевим селянством як акт порушення мирного будівництва, однак через страх активних дій з боку нападників для зменшення чисельності цих нальотів ніяких дій не вживається. На Райз'їзді партії було поставлене питання про те, щоб для Олевського району були надані виключні міри по амністії, так як підіслані з Польщі за своїм походженням є місцевими. Крім того, можна спостерігати ряд делегацій населення, що звертаються до РВК з таким же проханням²⁷.

У тексті політ-відчиту за липень, серпень і вересень також наявні відомості про стан бандитизму:

рух бандитизму, як і раніше, відбувається за рахунок підісланих диверсантів з-за кордону, особливо в районі Юрова, Перга. Дії означеного бандитизму направлені на підрив кооперативної діяльності району і на створення певних настроїв серед селянства в прикордонній смузі. Боротьба з ними

²⁵ Там само, арк. 46–46 зв.

²⁶ ДАЖО, ф. П-132, оп. 1, спр. 9, арк. 19 зв.–20.

²⁷ ДАЖО, ф. П-132, оп. 1, спр. 9, арк. 68–69.

проводиться по лінії ДПУ шляхом виділення власних оперативних загонів. Кримінальний же бандитизм за цей час значно скоротився. Пояснюється це причинами нового врожаю, оскільки попередні грабежі і крадіжки здійснювалися на ґрунті часткового голодування в районі²⁸.

У березні 1926 р. ГПУ УСРР у звіті констатувало, що “політичного бандитизму в буквальному значенні цього слова на Україні немає”²⁹. Однак, повідомлення про бандитизм на території Олевського прикордоння все ж знаходимо у тексті звіту за 1927–29 рр.: “в районі весь час оперують банди. В сучасний момент оперує польська диверсійка, яка грабує кооперативи, шукає справи партосередків”³⁰.

Другий кримінальний кодекс Української СРР 1927 р. закріпив відповідальність за бандитизм у ст. 56-17:

організація озброєних банд та участь у них та в організованих нападах на радянські та приватні установи або окремих громадян, зупинка поїздів та знищення залізничних шляхів і інших засобів зв’язку тягне за собою позбавлення волі із суворою ізоляцією на строк не нижче трьох років із конфіскацією всього або частини майна, зі збільшенням за особливо обтяжуючих обставин аж до найвищої міри соціального захисту – розстрілу, з конфіскацією майна.

КК УРСР 1927 року вказує на такі форми злочинних об’єднань, як контрреволюційна організація, організація, утворена для підготування або вчинення певних злочинів, банда, збройна банда. У 1928 р. до переліку злочинів, боротьба з якими була в компетенції Державного політичного управління, був внесений також і бандитизм, що свідчить про віднесення цього складу злочину до політичних злочинів, за допомогою яких каралися ті верстви населення, які не сприймали радянську владу³¹.

Наступний сплеск збройного протистояння в УСРР був спричинений суцільною колективізацією 1930–1931 рр. Бажання вищого партійно-державного керівництва у максимально короткі строки створити великі сільськогосподарські підприємства, які здатні виробляти необхідну для держави кількість товарної продукції, прямі директиви щодо створення колгоспів зумовили масове насильство низових партійних та радянських працівників над селянами. Комісії з розкуркулення, підбадьорюючи себе революційними піснями, вривалися в домівки, відбирали майно, виштовхували “куркульську сім’ю” на вулицю й під конвоєм

²⁸ Там само, арк. 97.

²⁹ Р. Подкур, *Збройний виступ як радикальна форма опору радянській владі...*, цит. праця, с. 97.

³⁰ ДАЖО, ф. П-132, оп. 1, спр. 24, арк. 3.

³¹ В. Греченко, *Протидія бандитизму в Українській РСР у першій половині 1930-х років*, “Юридичний науковий електронний журнал” 2020, № 1, с. 25.

супроводжували до місця завантаження в ешелони, які мали доставити їх на місце нового проживання³².

Керівництво ГПУ, а від нього й вище партійно-державне керівництво СРСР та УСРР, було повністю поінформоване про настрої та поведінку селян під час колективізації та депортації куркулів завдяки створеній чекістами інформаційній мережі. Недарма, в *Инструкции о постановке информационно-осведомительной работы окружных отделов ГПУ УССР*, датованої 1930 р., спецзведення щодо колгоспного апарату надавались 8, 18 і 29 числа кожного місяця, доповідні записки про стан села, діяльність куркулів 5 числа кожного місяця. Спеціальні повідомлення мали готуватися щодо важливих подій та активних антирадянських проявів у вигляді терору, масових виступів, контрреволюційної пропаганди та активних антирадянських дій. Отже, збройні повстання трактувалися партійно-радянськими працівниками та чекістами не як “політичний бандитизм” (1920-ті рр.), а як “антирадянські” чи “контрреволюційні” виступи³³.

Доказом цього стануть матеріали *Доповідної записки про події на кордоні, в прикордонній охороні і результатах служби* за березень 1935р., створеної 2-м Оперативним відділом Українського прикордонного військового округу НКВС³⁴. На її сторінках знаходимо повідомлення про те, що

20 березня 1935р. в 11 год. 30 хв. на ділянці 10-ї застави 19 Олевського прикордонного загону вартовим прикордонником Бодіним під час несення служби та спостереження за ділянкою по лісовій просіці, в 500 м. південніше застави і в 500 м. від кордону було помічено невідомого, який швидко промайнув вглиб через просіку. Бодін, не відкриваючи тривоги, негайно доповів начальнику застави. На місце, де помітили невідомого, було направлено провідника Зіміна зі службовою собакою “Захід” і групою тривожних. Пес після 5-ти хвилинного обшуку місцевості взяв слід порушника та активно повів по ньому в глиб нашої території (тобто УСРР) в напрямку хут. Корошино, болотистою місцевістю. Начальник 10 застави Дячков особисто виїхав до хутора та організував закриття ділянки силами Баз сприяння.

Провідник Зімін пройшовши з групою тривожних слідами порушника 4 км., в 100 м. від себе в лісі помітив невідомого, котрий після вигуку “стіг” кинувся тікати. На затримання було пущено собаку “Захід”, яка швидко наздогнала порушника, схопивши його за пальто.

³² Р. Подкур, цит. праця, с. 97.

³³ Там само, с. 97.

³⁴ Галузевий Державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України), ф. 16, оп. 1, спр. 46, арк. 163–184.

Затриманим виявився Чуб Степан Григорович, підозрюваний нами в належності до польрозвідки, порушив кордон між прикордонними стовпами № 1387-88, в 1 км південно-західніше роз'їзду Сновидовичі³⁵.

У 1930-ті рр. під бандою в теорії радянського кримінального права розуміли стійку, озброєну групу осіб, що складалася не менше чим із двох осіб і мала на меті здійснення нападів на державні, громадські установи чи підприємства або окремих осіб. Характерно, що акцент робився на політичному складнику бандитизму. Термін “бандитизм” став застосовуватися для обґрунтування репресій стосовно супротивників радянської влади та особистої влади Й.В. Сталіна³⁶.

Крім того, у 1920-1930-х рр. на територію радянської України з польського кордону неодноразово проникали розвідувально-диверсійні загоны (за тодішньою термінологією – “політичні бандити”). Олевське прикордоння не стало виключенням. Їхній особовий склад набирался із числа колишніх вояків Армії УНР, білогвардійців, місцевого населення, невдоволеного діями радянської влади. Одним із мотивів участі в таких рейдах була ненависть до “більшовиків”, які позбавили їх Батьківщини, майна, владних повноважень. Це активно використовували уряди суміжних із СРСР та деяких західноєвропейських держав для дестабілізації прикордоння, проведення розвідки, тощо³⁷.

У тексті записки по проводу № 3641 міститься інформація про 2 затримання на території 19-го Олевського прикордонного загону. 13 червня 1938 р. в 2,5 км. від кордону було затримано польського розвідника Сатаневича Володимира Григоровича – 25 років, поляк, уродженець м. Ковель, студент 4-го курсу Львівського університету. При затриманні у нього виявлено револьвер “Наган” з 14 патронами, 760 рублів радянськими знаками і різні документи на ім'я Таргонського Леонтія Миколайовича, видані Ляльчицькою міліцією.

На допиті Сатаневич зізнався в тому, що він був завербований майором Львівської експозитури Грабичем, пройшов 3-х місячні курси розвідників і посланий в СРСР зі шпигунсько-диверсійними завданнями³⁸.

14 червня того ж року, в 1 км. від кордону було затримано групу з 5 осіб, що перейшли з Польщі: Колодія Яна Омеляновича, Колодія Сергія Омеляновича, Концевича Михайла Філімоновича, Концевича Івана Філімоновича, Лецука Івана Сільвестровича. Всі походять із

³⁵ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 46, арк. 170–171.

³⁶ В. Греченко, *Протидія бандитизму в Українській РСР...*, цит. праця, с. 25.

³⁷ Р. Подкур, *Діяльність спецслужб СРСР у прикордонні радянської України у 1920–1930-х рр.*, “З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2014, № 2 (43), с. 8.

³⁸ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 238, арк. 161–162.

Кобринського повіту. У Концевича Івана виявлено “Браунінг” з 7 патронами, компас і польську карту Олевського району³⁹.

Записка по проводу 3861 містить інформацію про перехід кордону 28 червня 1938 р. трьома озброєними польськими розвідниками. Один з них в районі м. Ярунь був затриманий. Назвався Мартинюком Борисом Демидовичем, жителем Львівського воєводства. У нього виявлено радянський паспорт на ім'я Романчука Сергія Богдановича, жителя м. Фастова, 2 гранати “Мільса”, револьвер і 1170 рублів радянських грошей⁴⁰.

Мартинюк зізнався в тому, що він є агентом 2-го відділу польського головного штабу і прямував з розвідувальним завданням у Київ. За його свідченнями, разом з ним польською розвідкою були переправлені ще два озброєних розвідники з розвідувальними завданнями на Бердичів та Вінницю. Їхні сліди вже віднайдені та вжиті всі необхідні заходи для їх затримання. Мартинюк Доправляється в Київ⁴¹.

5 липня 1938 р. нарком внутрішніх справ УСРР Успенський адресував тов. Єжову записку, в якій містилася інформація стосовно недбалості під час затримання однієї з банд начальника 19-го прикордонного загону Фунтикова. Зокрема, йшлося про те, що 5 липня о 12 год. 30 хв. колгоспники колонії Артинськ повідомили в штаб загону про появу поблизу Артинська трьох невідомих. Фунтиков, замість вжиття заходів щодо їх затримання, відрядив на місце для уточнення отриманих даних лейтенанта Чернишова з одним кінним прикордонником⁴².

Після підтвердження отриманої інформації, майор Фунтиков вислав на місце лейтенанта Талапу і провідника Мелешка з однією пошуковою собакою. Недоїжджаючи до колонії, вони почали опрацьовувати сліди і на південній окраїні Артинська виявили двох невідомих, котрі, при наближенні Мелешка, підняли руки догори. Замаскований третій невідомий відкрив з карабіна вогонь та поранив Мелешка в вухо. Після цього всі троє почали тікати. Лейтенант Талапа, що продовжив переслідування диверсантів, також був ними обстріляний та поранений в сідницю. Далі переслідування продовжив лейтенант Чернишов, однак диверсанти кинули гранату і, скориставшись збентеженням групи, втекли⁴³.

Через 2 години після цього колгоспники бачили диверсантів в районі залізничного полотна колонії Артинськ. Диверсанти зникли в лісі в напрямку сіл Болярка – Ладовень (*Авт.* Радовель). Після отримання цих

³⁹ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 238, арк. 162.

⁴⁰ Там само, арк. 187.

⁴¹ Там само, арк. 188.

⁴² ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 241, арк. 263.

⁴³ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 241, арк. 264.

даних, на місце виїхав майор Фунтиков, однак затримати диверсантів не вдалося⁴⁴. У наступних повідомленнях, які стосувалися цього випадку, стосовно втікачів вживалося поняття “банда”.

У записці по проводу № 404 знаходимо інформацію про діяльність та затримання в той же день ще однієї банди:

18 год. 5 липня оперативна група Олевського прикордонного загону натрапила на сліди банди, що прорвалася з Польщі на нашу територію, а 6 липня на світанку в районі с. Кам'яна Будка оперативна група розпочала з нею перестрілку. Польські бандити здійснили 10 пострілів та кинули три гранати, смертельно поранивши червоноармійця Віденніка. Один вбитий, другий сам себе тяжко поранив. При бандитах виявлено: російський карабін з 29 набоями, 2 пістолети Стеєр з 30 патронами, наган, 3 ручних гранати, фотоапарат “Лійка”, 2 компаси, пачка нюхального тютюну, одна батарейка до ліхтаря польського походження. Поранений назвався Павловичем Адамом Івановичем⁴⁵.

Подібного роду інформація міститься й у тексті повідомлення начальника прикордонних та внутрішніх військ НКВС УРСР Осокіна, адресованого наркому внутрішніх справ УРСР Успенському, де йшлося про те, що

17.08.1938 р. о 4.15 на ділянці 12 застави 19-го Олевського прикордонного загону в 2,5 км. від кордону бійцями тієї ж застави під керівництвом начальника застави лейтенанта Гуленка знищена озброєна банда у складі 2-х осіб, що перейшла з-за кордону. Перехід банди через кордон був зафіксований вартовим нарядом в складі прикордонників Мілованова і Максимова, які при спробі їх затримання були обстріляні.

По тривозі на місце події прибув сусідній наряд та начальник застави з 12 бійцями, котрим було організовано закриття кордону та переслідування банди...

Засівши в кущах бандити відкрили вогонь по прикордонниках, відступивши під дією вогню у відповідь з боку групи лейтенанта Гуленка, що переслідувала їх. Забезпечивши освітлювальними ракетами неможливість втечі банди, група вжила заходів по оточенню банди, в результаті чого у перестрілці, що розпочалася один бандит був вбитий, а другий смертельно поранений. Під час перестрілки банда зробила декілька десятків пострілів. Втрат з нашої сторони немає.

У вбитих вилучено: гранату “мільса”, 2 “нагани”, 2 “браунінги”, 2 кинжалі, 78 набойів, 4 обойми до револьвера “браунінг”, 13.310 руб. радянськими знаками, нюхальний тютюн, ретельно зашитий в спеціальному поясі

⁴⁴ Там само, арк. 265.

⁴⁵ Там само, арк. 267–268.

невідомий за складом порошок, 2 компаси, 2 радянських паспорти, особисте листування з нотатками, що заслуговують уваги, та інші речі. Смертельно поранений порушник, будучи допитаним свідчень не дав, по дорозі на заставу помер⁴⁶.

У записці по проводу № 4052 від 9 липня 1938 р. йшлося про те, що в 1938 році на ділянці 19 Олевського прикордонного загону було 11 випадків безкарних проривів порушників збоку Польщі, інформацію про які начальник застави Фунтиков та начальник штабу Каленников від Управління прикордонної охорони НКВС УСРР приховали⁴⁷.

У записці по проводу № 5154 йдеться про те, що

2 вересня 1938 р. о 8.00 на ділянці 12 застави між прикордонними стовпами № 1403, 1404 в 100 м. від кордону, вартовим нарядом – прикордонниками Вакіним Василем та Тимофеевим Іваном затримано озброєну банду в складі 4-х осіб, що перейшла з Польщі. Затримані назвалися: Козел Андрій Якович 1914 р.н., Назарюк Григорій Омелянович 1913 р.н., Андріюк Федір Аврамович 1915 р.н., та Данилюк Анастасія Гаврилівна 1915 р. н., всі за національністю українці, жителі с. Рукетниця Ковельського повіту, із Польщі. У затриманих вилучено: 3 револьвери системи “Наган”, 26 бойових патронів до них, обріз бойової гвинтівки, 58 бойових патронів до нього, 3 компаси, 2 ліхтарі, дрібна польська валюта і особисте листування⁴⁸.

З тексту записки наркома Успенського до секретаря ЦК КП(б)У Хрущова дізнаємося про перехід кордону ще однією бандою: 19.09.1938 р. о 1 год. 00 хв., в районі с. Перга Олевського району в 15 км. від кордону до пастуха підійшло 3 невідомих озброєних револьверами і карабінами. Один з невідомих лишився біля пастуха, а двоє попрямували до Перганської сільради, де забравши плакати та поцікавившись деякими прізвищами місцевих жителів, зникли в напрямку села Юрово⁴⁹.

На основі цих даних кордон було закрито та організовано пошуки невідомих. Об 11 год. 00 хв. 19.09.1938 р. на ділянці 3 застави вказані 3 диверсанти намагалися прорватися за кордон. Внаслідок збройного зіткнення, що відбулося, один з бандитів нарядом прикордонників був вбитий, інші сховалися в тилу. При вбитому виявлено: карабін, револьвер системи “Наган” і 4 гранати. Вжиті заходи стосовно ліквідації інших двох⁵⁰.

У записці по проводу № 5889 йдеться про черговий факт порушення кордону 20 жовтня 1938 р. о 4.00 на ділянці 11 застави в районі

⁴⁶ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 259, арк. 162–163.

⁴⁷ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 241, арк. 292.

⁴⁸ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 316, арк. 72–73.

⁴⁹ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 291, арк. 98.

⁵⁰ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 291, арк. 99.

прикордонних стовпів № 1381–1382 в 1 км. від лінії кордону. Прикордонний наряд, що рухався по галявині просіки у складі червоноармійців Гуляєва та Григор'єва помітив групу невідомих в кількості 3 осіб, що рухалися зі сторони кордону в глиб УРСР. Дочекавшись зручного моменту старший по наряду вигукнув “стій”, після чого збоку невідомих наряд було інтенсивно обстріляно з револьверів⁵¹.

У відповідь на це Гуляєв та Григор'єв відкрили по диверсійній банді вогонь з рушниць, на що у відповідь отримали кидок гранати, яка розірвавшись у трьох метрах від наряду нанесла Гуляєву 6, а Григор'єву 7 осколкових ран. Поранені прикордонники кинули в банду 2 гранати, після чого бандитська група розбіглася та переховувалася в лісі. У результаті організованого переслідування було затримано очільника диверсійної групи Рябуша Данила, уродженця та колишнього жителя с. Кишин Олевського району Житомирської області, що втік до Польщі в 1920 р. та неодноразово відвідував радянську сторону в шпигунсько-диверсійних цілях. За свідченнями Рябуша, разом з ним перебували жителі Польщі Богайчук Максим і Шкуринський Юзеф, котрі зникли. Усі бандити були озброєні револьверами і гранатами. Банда перейшла на територію СРСР за завданням польської розвідки⁵².

З матеріалів Оперативного зведення № 153 дізнаємося про діяльність банд не припинилася і у 1939 р. У тексті міститься запис про те, що “три бандити-провідники, які переправили з Польщі двох агентів, затриманих 11.08.1939 р. в Овручі, після їх зупинки в районі с. Піщаниця, пішли до Словечанського району Житмирської області, де продовжують переховуватися. З їх числа встановлені Невмержицький Роман та Левківський Аким, що походять зі Словечанського району та є учасниками відомої диверсійної банди Гарася.

В Словечанському районі банда з'являлася поблизу с. Лучанки 12, 19 та 28 серпня 1939 р., не проявляючи активності, за виключенням насильницького вилучення продуктів у місцевих жителів. Переслідування банди не дало результатів, тому що бандити носять взуття намащене рідиною з різким запахом, внаслідок чого вийшли з ладу залучені 3 пошукових собаки. Для запобігання безкарному переходу банди за кордон начальнику 19 прикордонного загону запропоновано максимально посилити охорону кордону та забезпечити надійну охорону в районі с. Копище, як один із можливих пунктів проходження банди⁵³”.

Варто не забувати, що аналіз цих та інших офіційних документів створених силовими відомствами міжвоєнної УСРР необхідно здійснювати

⁵¹ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 316, арк. 137.

⁵² Там само, арк. 138.

⁵³ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 1, спр. 335, арк. 6–7.

методологічно правильно, зважаючи на те, що їх творці розцінювали будь-який опір з боку місцевого населення як прояв ворожості щодо своєї влади на окупованих українських землях. Природно, що вони намагалися зобразити потік порушників кордону, як сіру, “контрреволюційну”, “петлюрівську” або “бандитську”, “шпигунську” масу осіб заражених вірусом “буржуазного націоналізму”.

Отже, політичний бандитизм на території Олевського прикордоння бере свої витoki ще з 1920-х років, коли місцеве населення зіткнулося зі спробами втілення більшовицькою владою політичних та соціально-економічних змін, що йшли врозрід з його інтересами. Проте, якщо на тих територіях УРСР, що не перебували в безпосередній близькості до кордону, повстанський рух вдалося придушити в 1922 р., то з отриманням прикордонного статусу, унаслідок підписання в 1921р. Ризького мирного договору між Росією і УСРР з одного боку та Польщею з іншого, масштаби бандитизму навпаки, зростають. Низький рівень охорони кордону, слабкість радянської та польської прикордонних служб у першій половині 1920-х років, перетворив регіон на місце інтенсивних міграційних процесів та осередок бандитизму. Ні 2 батальйони КОП, ні місцевий 19-й прикордонний загін не могли чинити опір бандитським формуванням, які, займаючись грабежем по обидва боки кордону, регулярно переходили прикордонну смугу. На ситуацію, що склалася, суттєво вплинула зміна більшовиками економічної моделі. Певна економічна стабілізація в другій половині 1920-х років стала причиною того, що селянський рух почав вщухати, селяни погодилися на співіснування та співробітництво з новою владою, у зв'язку з чим дефініція “політичний бандитизм” також була видозмінена. Новий підйом політичного бандитизму спостерігався на початку 1930-х років, однак, через його помітну радикалізацію, партійно-радянськими керівниками та спецслужбами він інтерпретувався як “антирадянські” чи “контрреволюційні” виступи. До того ж, для дестабілізації ситуації на території Олевського прикордоння з боку Польщі та СРСР на суміжні території впродовж всього періоду існування кордону неодноразово перекидалися диверсійно-розвідувальні загопи, які у звітах радянських прикордонників фіксувалися також як політичні банди. Кількість таких затриманих при спробі переходу кордону політичних банд особливо зросла напередодні та в часи т.зв. Великого терору. Це слугувало ще однією підставою для розмаху репресивної діяльності каральних органів, оскільки серед місцевих жителів прикордонної смуги з'явилася величезна кількість тих, хто сприяв переходу бандитів, або і сам належав до бандитських груп, що діяли на користь іноземних держав. Таким чином радянська влада намагалася очистити прикордонну смугу від потенційно небезпечних для існуючого режиму мешканців.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Bortnik Lëna. 2015. *Korpus ohoroni prikordonnâ na Volinî u 1924–1939 rr.*: dis. na zdobuttâ nauk. stupenâ kand. ist. nauk: spec. 07.00.01 “İstoriâ Ukraïni”. Luc’k [Бортник Лена. 2015. *Корпус охорони прикордоння на Волині у 1924–1939 рр.*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”. Луцьк]
- Vil’hovik Ol’ga. 2009. *Povstans’kij ruh v Ukraïni âk naslidok bil’sovic’kih peretvoren’ na seli ta jogo vpliv na selâns’kij socium*. “Guržïivs’ki istorični čitannâ: Zbïrnik naukovih prac” № 3: 286–290 [Вільховик Ольга. 2009. *Повстанський рух в Україні як наслідок більшовицьких перетворень на селі та його вплив на селянський соціум*. “Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць” № 3: 286–290].
- Ganža Oksana. 1992. *Selâns’kij ruh na Ukraïni pri perehodi do nepu: banditizm či povstanstvo?* “Problemi istoriï Ukraïni: fakti, sudžennâ pošuki” № 2: 30–35 [Ганжа Оксана. 1992. *Селянський рух на Україні при переході до непу: бандитизм чи повстанство?*. “Проблеми історії України: факти, судження пошуки” № 2: 30–35].
- Grečenko Volodimir. 2020. *Protidiâ banditizmu v Ukraïns’kij RSR u persij polovini 1930-h rokiv*. “Ūridičnij naukovij elektronnij žurnal” № 1: 24–27 [Греченко Володимир. 2020. *Протидія бандитизму в Українській РСР у першій половині 1930-х років*. “Юридичний науковий електронний журнал” № 1: 24–27].
- Gumennij Sergij. 2015. *Nelegal’ni migracii na ukraïns’komi vidrizku radâns’ko-pol’s’kogo kordonu u 20–30-h rr. XX stolittâ*. “Naukovi pracî istoričnogo fakul’tetu Zaporiz’kogo nacional’nogo universitetu” № 42: 72–77 [Гуменний Сергій. 2015. *Незаконні міграції на українському відрізку радянсько-польського кордону у 20–30-х рр. XX століття*. “Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету” № 42: 72–77].
- Galuzevij Deržavnij arhiv Službi bezpeki Ukraïni (GDA SB Ukraïni). F. 16. Op. 1. Spr. 46 [Галузевий Державний архів Служби безпеки України (ГДА СБ України). Ф. 16. Оп. 1. Спр. 46].
- GDA SB Ukraïni. F. 16. Op. 1. Spr. 238 [ГДА СБ України. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 238].
- GDA SB Ukraïni. F. 16. Op. 1. Spr. 241 [ГДА СБ України. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 241].
- GDA SB Ukraïni. F. 16. Op. 1. Spr. 259 [ГДА СБ України. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 259].
- GDA SB Ukraïni. F. 16. Op. 1. Spr. 291 [ГДА СБ України. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 291].
- GDA SB Ukraïni. F. 16. Op. 1. Spr. 316 [ГДА СБ України. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 316].
- GDA SB Ukraïni. F. 16. Op. 1. Spr. 335 [ГДА СБ України. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 335].
- Deržavnij arhiv Žitomir’s’koï oblasti (DAŽO) F. P-132. Op. 1. Spr. 3 [Державний архів Житомирської області (ДАЖО) Ф. П-132. Оп. 1. Спр. 3].
- DAŽO. F. P-132. Op. 1. Spr. 4 [ДАЖО. Ф. П-132. Оп. 1. Спр. 4].
- DAŽO. F. P-132. Op. 1. Spr. 9 [ДАЖО. Ф. П-132. Оп. 1. Спр. 9].
- DAŽO. F. P-132. Op. 1. Spr. 24 [ДАЖО. Ф. П-132. Оп. 1. Спр. 24].
- DAŽO. F. R. 5013. Op. 2. Spr. 17741 [ДАЖО. Ф. Р. 5013. Оп. 2. Спр. 17741].
- DAŽO. F. R. 5013. Op. 2. Spr. 4386 [ДАЖО. Ф. Р. 5013. Оп. 2. Спр. 4386].
- DAŽO. F. R. 5013. Op. 2. Spr. 6110 [ДАЖО. Ф. Р. 5013. Оп. 2. Спр. 6110].
- DAŽO. F. R. 5013. Op. 2. Spr. 9411 [ДАЖО. Ф. Р. 5013. Оп. 2. Спр. 9411].
- Kul’gavec’ Hristina. 2014. *Ponâttâ “političnij banditizm” u normativno-pravovih aktah SRSR ta USRR (1917–1920 rr.)*. “Ūridičnij naukovij elektronnij žurnal” № 6: 20–24 [Кульгавець Христина. 2014. *Поняття “політичний бандитизм” у нормативно-правових актах СРСР та УСРР (1917–1920 рр.)*. “Юридичний науковий електронний журнал” № 6: 20–24].

- Kuril'čuk Nataliâ. 2021. *“Olevs'ke prikordonnâ” pislâ Riz'kogo miru: problemi kordonu i lûds'ki dolî. “Інтермарум: історія, політика, культура” № 9: 60–80* [Курильчук Наталія. 2021. *“Олевське прикордоння” після Ризького миру: проблеми кордону і людські долі. “Інтермарум: історія, політика, культура” № 9: 60–80*].
- Mahorin Gennadij. 2017. *Ukraïns'ka acional'na revolúciâ 1917–1922 rr. ta її perebîg na Žitomîrşini*. Žitomir: FOP Êvenok O.O. [Махорін Геннадій. 2017. *Українська національна революція 1917–1922 рр. та її перебіг на Житомирщині*. Житомир: ФОП Євенок О.О.].
- Pasična Ūliâ, Kirilûk Êvgenij, Berestovij Andrij. 019. *Suspil'no-politična aktivnist' selânstva v period ukraïns'koï revolúciï 1917–1921 rr.: vistupi, povstanstvo či banditizm? “Ukraïns'kij selânin” № 21: 102–108* [Пасічна Юлія, Кирилюк Євгеній, Берестовий Андрій. 2019. *Суспільно-політична активність селянства в період української революції 1917–1921 рр.: виступи, повстанство чи бандитизм? “Український селянин” № 21: 102–108*].
- Podkur Roman. 2005. *Zbrojnij vistup âk radikal'na forma oporu radâns'kij vladi v USSR v 1920-ti – počatku 1930-h rr. (za materialami VUČK-GPU)*. “Історія України: маловідомі імена, події, факти” № 31: 90–102 [Подкур Роман. 2005. *Збройний виступ як радикальна форма опору радянській владі в УСРР в 1920-ті – початку 1930-х рр. (за матеріалами ВУЧК-ГПУ)*. “Історія України: маловідомі імена, події, факти” № 31: 90–102].
- Podkur Roman. 2014. *Diâl'nist' specslužb SRSR u prikordonnî radâns'koï Ukraïni u 1920–1930-h rr. “Z arhiviv VUČK-GPU-NKVD-KGB” № 2 (43): 7–33* [Подкур Роман. 2014. *Діяльність спецслужб СРСР у прикордонній радянській Україні у 1920–1930-х рр. “З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” № 2 (43): 7–33*].
- Solovej Oleksij. 2009. *Prikordonnî konflikti na Volini u 20-h rr. XX st. “Vijs'kovo-naukovij visnik” № 11: 298–312* [Соловей Олексій. 2009. *Прикордонні конфлікти на Волині у 20-х рр. XX ст. “Військово-науковий вісник” № 11: 298–312*].
- Čencov Viktor. 2000. *Politični represii v radâns'kij Ukraïni v 20-ti roki*. Ternopil': “Zbruč” [Ченцов Віктор. 2000. *Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки*. Тернопіль: “Збруч”].

BANDYTYZM POLITYCZNY NA GRANICY RADZIECKO-POLSKIEJ W LATACH
20.-30. XX W. (NA PODSTAWIE MATERIAŁÓW 19. ODDZIAŁU OLEWSKIEJ
STRAŻY GRANICZNEJ)

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, jak aktywny ruch oporu chłopskiego, niski poziom ochrony granicy, słabość sowieckich i polskich służb granicznych w pierwszej połowie lat 1920, uczyniły z regionu miejsce intensywnych procesów migracyjnych i ośrodek rozboju politycznego. Po raz pierwszy autorka wprowadziła do obiegu naukowego materiały Branżowego Archiwum Państwowego Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, a mianowicie dokumenty sowieckich służb specjalnych, które pozwalają śledzić rozwój bandytyzmu politycznego na terenie Olewskiej granicy, nowe dane zostały upublicznione, a możliwości informacyjne określonej liczby dokumentów zostały ujawnione i, miejmy nadzieję, posłużą badaniu codziennej historii określonego regionu.

Słowa kluczowe: granica radziecko-polska, „Olewska granica”, 19. Oddział Olewskiej Straży Granicznej, bandytyzm polityczny, szpiegostwo, terror.

ПОЛІТИЧНИЙ БАНДИТИЗМ
НА РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ КОРДОНІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ 19-ГО ОЛЕВСЬКОГО ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ)

У статті показано як активний селянський рух опору, низький рівень охорони кордону, слабкість радянської та польської прикордонних служб в першій половині 1920-х років, перетворив регіон на місце інтенсивних міграційних процесів та осередок політичного бандитизму. Авторкою вперше введено до наукового обігу матеріали Галузевого Державного архіву Служби Безпеки України, а саме документи радянських спецслужб, які дозволяють прослідкувати розвиток політичного бандитизму на території Олевського прикордоння, оприлюднено нові дані, розкрито інформаційні можливості зазначеного ряду документів для дослідження історії повсякдення означеного регіону.

Ключові слова: радянсько-польський кордон, «Олевське прикордоння», 19-й Олевський прикордонний загін, політичний бандитизм, шпигунство, терор.

